

1932. — *Lucien Lévy-Bruhl*: Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures. Paris, 1918. La mentalité primitive. Paris, 1922. Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive. Paris, 1931. — *J. Lips*: Die Anfänge des Theaters bei Naturvölkern. Leipzig, 1928. — *Martin Luserke*: Shakespeare-Aufführungen als Bewegungsspiele. Stuttgart, 1921. — *Erwin Piscator*: Das politische Theater. Berlin, 1929. — *Camille Poupeye*: Les dramaturges exotiques. I—II. Bruxelles, 1924—26. La mise en scène théâtrale d'aujourd'hui. Bruxelles, 1927. — *K. Th. Preuss*: Der dämonische Ursprung der griechischen Dramas. Leipzig, 1906. Der Unterbau des Dramas. Leipzig, 1930. — *E. Stern* und *H. Herald*: Reinhardt und seine Bühne. Berlin, 1919. — *Alexander Tairoff*: Das entfesselte Theater. Potsdam, 1923. — *Adolf Winds*: Geschichte der Regie. Berlin, 1925.

Das Schaffen des Regisseurs. Von Franz Hont.

Allmählich gestaltet sich das Schaffen der Mitwirker des Theaterspieles im Laufe der geschichtlichen Entwicklung. Die älteste Betätigung des Regisseurs war die Einstudierung der traditionsgemässen Handlung und die Kontrolle der Ausführung. Mit der Entwicklung der schauspielerischen Persönlichkeiten tritt, zur Bewahrung der Einheitlichkeit, die Notwendigkeit der Stilbestimmung und die der Umänderung oder Erneuerung der Aktion ein: das Schaffen des Szenariums. Die nächste Funktion wäre das Schaffen des neuen Themas und des neuen Textes, welche schon dem dramatischen Autor zufällt. Mit Bereicherung der materiellen Elemente des Theaters und der Entwicklung der technischen Ausrüstung erweitert sich das Arbeitsfeld des Regisseurs mit der szenischen Tätigkeit. Alldiese Tätigkeiten werden lange Zeit von derselben Person ausgeführt, Erst später differenzieren sich: Schauspieler, Regisseur, Szeniker, Autor und Komponist. Die Arbeitsfelder sind noch heute nicht streng voneinander getrennt, dieselbe Person kann verschiedenerlei tätig sein, und dieselbe Tätigkeit kann von verschiedenen Künstlern gemeinsam ausgeführt werden. Fast nie schafft der Regisseur das Thema, und den Text auch nur in den seltensten Fällen, höchstens ergänzt er ihn. Die Bearbeitung des fertigen Stückes, und seine Anpassung an das Theater ist die dramaturgische Tätigkeit. Das weiteste Feld des Regisseurs ist die Bestimmung, Umänderung, Erneuerung der Aktion, oder das Schaffen einer neuen Aktion: die Inszenierung. Diese Tätigkeit kann den Intentionen des Autors gemäss, oder dieselben ergänzend, oder auch selbstständig ausgeführt werden. Der Regisseur verwirklicht seine Inszenierung mittels des Spieles der Schauspieler, der Dekorationen, der Kostüme, der Beleuchtung, der Requisiten und der technischen Hilfsmittel, und er kontrolliert die Ausführung gemäss den jeweiligen künstlerischen Zielsetzungen des Theaters.

A HARAMIÁK JÁTÉKTERVE

Copyright by A Színpad

A „Sturm und Drang“ korszak expresszív jellege lehetővé teszi, hogy Schiller „Haramiák“ c. darabjának rendezésében a szereplők egyéniségét átvitt értelemben scenikai megoldásban is kifejezhessük. Szerintem a „Haramiák“ realiztikus megoldásával a „Schwäbische Zei-

tung“ véres lovagregénye visszataszítóan éleződne ki, míg a schilleri képzetet kellő kihangsúlyozás híjján elszürkületen tűnne el. Maguk a darab dialógjai, továbbá Ferenc monológjai is inkább stilizáló játéokra alkalmasabbak.

Szerkezetileg a darab két főszereplő köré épül: Ferenc és Károly. A darabban lévő színek ugyancsak e kettő körül csoportosíthatók. A kastély: Ferenc, az erdő: Károly világa. Inszenálásomban a játék végig ebben a két alapdíszletben folyik le, melyeknek csak belső kiképzése ill. dekorálása alkalmazkodik és változik a jeleneteknek megfelelően.

I.) Ferenc összes jelenetei a kastélyban játszódnak le. A kastély a háttérben lévő körfalával és homlokzatával kifejezője az egész családot összefogó *otthonnak*. Az előtért egy előcsarnokszerűen kiképzett félköralakú építmény foglalja el, melynek hideg szürkés színei, továbbá kigyóvonalban csavarodó oszlopai és stuccoi hangulatban Ferenc álnok figuráját követik. A középben lévő sarokban — mely mintegy kis középpontja a kastélynak — a falmélyedésben egy vasból kovácsolt óramű áll. Schiller a Ferenc figurájának jellemzésére azt mondja: „Das Laster wird hier mit seinem ganzen inneren Räderwerk entfaltet.“ Schillernek ez a megállapítása adta az alap gondolatot arra, hogy e gépezetben szimbolizáljam Ferenc rideg, számító, gépszerű cselekvését. Ferenc monológjait mindig az óra előtt lévő félköralakú pódiumon mondja el és hogy e monológoknak egyébként is sajátos külsőt adjunk, hogy kiemeljük a szürke „monologizálás“ egyhangúságából, a momentán lelkiállapothoz híven a monológokat az órának hol lassú, hol gyors, majd halkabb és erősebb ketyegése kíséri. Ferencet az óra szimbolumával még ott hozhatjuk összefüggésbe, hogy végső percében is ott az óra előtt az arról letépett zsinórral fojtja meg magát. És az óra megáll.

Annak a körülménynek a kifejezésére, hogy Ferenc már korlátlanul hatalmában tartja a kastély lakóit, az előcsarnok két oldalát egy-egy ívnyílással képezem ki, melyek mögül — két félköralakú pódium térhatásának bekapcsolásával — a szobák, a park stb. jelenetei egyenesen a csarnokba, a középpontban lévő Ferenc lábai előtt torkollanak be. Ez a két ívnyílás függönyökkel zárható el, melyeket Ferenc kezel, hol egyik, hol másik jelenet számára nyitva meg a függönyt. A kastély felett való uralmát ezzel is ábrázolja. Az I. felvonás legelején Ferenc egyedül van. Áll az óra alatt és hamisítja a levelet. Az óra ketyeg. A levelet összehajtja és bezárja. Ekkor jobbkéz felől az oszlop mögött meghúzza a függöny zsinórját. A függöny szétnyílik és látható lesz az öreg Moor szobája, aki éppen jön, és lejátszódik az első jelenet. — Utána Ferenc újra behúzza a függönyt — egyedül marad. Monológ. Óraketyegés. — Majd a balkézfelőli függönyt nyitja szét és jön Amália. Jelenet után Ferenc megint bezárja a függönyt. Ott áll a pódiumon. Csend. Óraketyegés.

A II. felvonás megint monológgal kezdődik. A monológ után három jelenet következne a darab szerint, három különböző színben. Ennek a három egymásután következő jelenetnek közös vonása, hogy mindhárom a távollévő Károly személyével foglalkozik. Ezen a közös alapon, az egyébként kissé vontatottan ható három jelenet egyidőben párhuzamosan játszható le. Mindkét oldalon a függöny nyitva van. Jobbról az öreg

Moor szobája, balról Amália szobája. — A dialógok a következőképpen oszthatók be: Hermann és Ferenc jelenete az óra alatt folyik. Az öreg Moor Károlyról álmodik és fájdalmas felkiáltásokkal mondja nevét, a másik oldalon Amália játszik igen halkán a spinéten és ugyancsak vágyódva gondol Károlyra, ugyanekkor pedig a középben az óra alatt Ferenc bestiális hidegséggel bonyolítja Hermannal együtt a cselszövés szálait. — Amália énekelni kezd, a szerelmes Hermann elragadtatással hallgatja. Ferenc látva ezt, kihasználja az alkalmat és ekkor teszi célzásait Amália elnyerésére. — Ferenc és Hermann kimennek. — Amália felkel és átmege az öreg Moorhoz. — Hermann jelenete a csarnokban van, az öreg Moor is bejön, majd a végén újra visszatántorog az ágyához. — Bibliai rész. — Majd a végén Ferenc a függönyöket összehúzza, egyedül marad és ekkor mondja el a győzelméről szóló monológját.

A III. felvonásban a jobboldali függöny bezárva, mögötte vendégek nevetgélése és zaja hallatszik. Balról stilizált parkrészlet, ahol Amália ül.

A IV. felvonásban a jobboldali boltív alatt egy képtár látszik. Balról előbbi parkrészlet. Itt a különféle jelenetek közben Ferenc növekedő félelmének jelzése a függönyök hisztérikus összehúzásával mind erősebben és erősebben fokozható.

Az V. felvonásban a hátulsó köralakú falon sok nagy ablak, színes üvegekkel. A Dániellel való ibolyongásnál a hátulsó köralakú folyosó jól kihasználható. Az ablakokat kívülről dobálják, az üvegek csörömpölve hullanak be az ide-oda támolygó Ferenc lábai elé. Utolsó erőfeszítésével remegve húzza össze a függönyöket és az óráról letépett zsinórral fojtja meg magát. Az óra megáll. Csend.

II.) A másik testvér, a darab tulajdonképpeni főszereplője: Moor Károly. Figurája típusa a „Sturm und Drang“-nak és különösen jellemzője a már oly fiatalon társadalmi környezetétől és a katonaiskola rideg levegőjéből szabadulni igyekvő Schillernek. Ebben a megoldásban igyekeztem Moor Károly jellemében a gyermekies dacot, a korlátjaitól elszakadó fiatalságot kidomborítani, minthogy Moor Károly tragikuma is abban nyilvánul meg, hogy nem a természet szabályai által előírt úton haladt előre, hanem felszabadult tüzes vére egyszerre akarta a világot magának meghódítani. Ilyen beállításban ez a figura általános emberi és örök. És nem „rablóromantika“, még ha látszólag ennek hatása alatt állott volna is. A fiatalos hév korlátlanul előretörő akarása jellemzi Moor Károlyt és „bandáját“ és ennek kihangsúlyozása eredményezi, hogy ez a gyilkoló és fosztogató banda egy percig sem visszataszító lélkünknek, mert állandóan érezzük, hogy Károly világa egy nagy, kítőző gyermek végletekbe csapó képzelete. Tehát *képzelet*. Moor Károly világa az erdő. Ennek a gyermekies képzeletnek kell szimboliumát az erdőben kifejeznie. Az erdő tehát megoldásában kissé primitív ízű. Külsőségeiben pedig Károly érzésváltozásait követve kíséri őt végig. Felfogásomnak alapját Károlynak a darabban gyakran ismétlődő, a természetre vonatkozó szavai képezik: „Oh dass ich durch die ganze Natur das Horn des Aufruhrs blasen könnte“ — „Traure mit mir Natur“ — „Die Blätter fallen von

den Bäumen — und mein Herbst ist gekommen“ „Höre mich Mond! Höre mich mitternächtlicher Himmel!“ stb. stb. Megoldásomban az ösz-szes jelenetek, melyekben Károly szerepel, ugyanabban az erdőrészben játszódnak le. Az erdőrész az évszakoknak megfelelően változik. Az elején tavaszi lombok, majd nyári és őszi színek díszítik az erdőt és így külső mezével kíséri Károlyt.

Károly elindulásának színtere a korcsma. Ez a jelenet eleven megokolása és jellemzője a „Sturm und Drang“ elindulásának és ennek dramaturgiai és scenikai kifejezésére egyaránt igen alkalmas. Ott ülnek egy igen alacsony, nyomott csapszékben. Régi nehéz, kopott bútorok. A füstös ódon falak százados multtal nehezdednek rájuk. És ők zúgolódnak ez ellen. A félhomályban Spiegelberg szélhámos kalandokról és tervekről beszél. Ennek a felcsigázott, légvárakat kergető eleven fiatalságnak kezd a korcsma kicsi lenni. Dolgozik a képzelet, feszülnek az izmok, nő a vágy a szabad levegő után. És mikor Moor Károly a levelet széttépi, az utolsó szál is elszakad. Az asztalok tetején álló végsőkig felizgatott fiatalság megalakítja a rablóbandát és Moor Károly gyújtó szavaira kirobban a vihar: s a fékevesztett fiatalság egyetlen roppanással dönti szét a régi söntés falait. — A falak ledőlnek és ők ott állanak az erdő közepén. A vágyak, az álmok formát nyertek és hátuk mögött zúg sejtelmesen az erdő. — Háttérben az erdő, felettük a végtelen csillagos ég, szabad levegő. Károlynak az esküt, itt a korcsma romjain, az erdő közepén — teszik le. Függöny.

II. felvonás. Az erdő középpontjában egy domb áll, körülötte fiatal, vékonyсударú, koronájukkal magasbatörő fák. Háttérben távoli dombok, melyek mögött falvak és városok konturjai látszanak. A kör közepén egy keskeny sávon a fák koronái felett az égbolt látszik. (Höre mich Mond und Gestirne. Höre mich mitternächtlicher Himmel.) A II. felvonás erdeje élénk zöld színű. A csokrosan elhelyezett erőteljű duzzadó levelek, fiatalos élénk zöld színűek. Az egész friss erőt kell, hogy kifejezzен. Roller elbeszélése alatt, amidőn az akasztófához való vezetést, majd a város felgyújtását meséli el, az egész szín világítása elsötétedik, majd hátul a dombok mögött vörös fénybe megy át.

A III. felvonás elején naplemente van. A dombok mögött vöröses sárgán megy le a nap. Az előtér teljesen sötét már, úgy hogy a fákat csak már konturban lehet látni. A következő részben, mikor Károlyt sírásra görbülő ajakkal fogja el a gyermeki érzés, az egész világítás át-megy egy üde kékes, tavaszi fényhatásba. Itt-ott fénysugár tűnik elő és látjuk, hogy a fák tele vannak színes virágokkal, zsenge halványzöld levelek között gömbölyű gyümölcsök kandikálnak ki. Ezek mind áttetsző enyhe harmonikus színekben fénylenek. Az egész zsánerében kissé primitíven inkább Piero della Francesca pikturájára hasonlít. Végtelen harmonikus nyugalom uralkodik a képen. — Kosinsky megjelenésével újra visszatér a naplemente hangulata, mely lassan esti világításba megy át. A Kosinsky elbeszélése alatt a következő történés van. Valahol lent a domb alján ülnek a rablók. Egész homályban heverésznek és hallgatják Kosinskyt. Sem Kosinsky, sem a többi nincs megvilágítva, csak az elbeszélő vontatott hangja hallatszik. Nem fontos az ő alakja. Csak az állandó

vontatott elbeszélő hang szükséges. A főalak itt is Károly. Károly eleinte közöttük ülve hallgatja az elbeszélést, majd lassan-lassan, ahogy az elbeszélésből mindinkább a saját életére kezd ráismerni, felkel és lassan a dombra jön fel, ahol mozdulatlanul néz hátra a távoli dombok felé. A fák erős fekete konturban. A dombon összefont karokkal mereven áll Károly. A világítás kékes, irreális színbe megy át. Lassan süllyedni kezdenek a távoli dombok és fák (csak az előtér marad) és a háttérben felűnik a családi ház igen lassan, alig észrevehetően közeledve. Az irreális megvilágításban álomszerűen látszanak a régi ismert tornyok. A jelenet végén már a kastély egészen az előtérbe jött, mialatt Kosinsky és a rablók a lesötétített előrészsel két oldalt észrevétlenül, eltűnnek. Az egész jelenet automatikusan átmegey a IV. felvonás első jelenetébe. Ezen átmenet végén — kevés kihagyással — Károly a szülőföldjét köszöntő monológját is elmondhatja.

A IV. és V. felvonásban szereplő vidékek tulajdonképpen Károly világa lévén — ugyanezen erdőben játszhatók le. Most a domb mögött a két fa közötti keskeny égsáv helyén egy torony áll. Tetején óra és az ablakán belátni az óra köteleire. Az egész konturban kissé hasonlít a kastély középponti részéhez (óra). Ez a Ferenc szimbolumának továbbvezetése, hiszen ide zárta be Ferenc az öreg Moort. Mikor Ferenc halálhírért hozzák, az óra üt egyet, majd megáll.

Az V. felvonásban a fák tele vannak őszi lombokkal (Mein Herbst ist gekommen). Végül pedig Károly végszavaira az őszi szélben a fákról lassan hullanak a levelek.

Nagy Elemér

Schiller: Die Räuber. Inszenierungsentwurf. Von Elemér Nagy.

In seiner Konstruktion ist das Stück um zwei Hauptdarsteller, Karl und Franz aufgebaut. Die Schauplätze der Handlung gruppieren sich ebenfalls um sie: das Schloss ist Franzens Welt, der Wald jene Karls. Das Schloss, Symbol der Familie, ist ein halbkreisförmiges Gebäude, in dessen Mittelpunkt ein Uhrwerk steht. Es symbolisiert die kalten, berechnenden, mechanischen Handlungen Franzens. Auf einem Podium vor dieser Uhr spricht Franz alle seine Monologe, begleitet von dem langsameren oder rascheren Ticken der Uhr, je nach der augenblicklichen Seelenverfassung. In seiner letzten Szene erdrosselt sich Franz mittels einer von dieser Uhr abgerissenen Schnur. Die halbkreisförmige Halle hat an beiden Seiten zwei Bogenöffnungen, die eine führt in Amaliens Zimmer, die andere in das Zimmer des alten Moor. Die beiden Öffnungen sind durch Vorhänge abschliessbar. Diese Einteilung ermöglicht auch das simultane Spiel, z. B. der ersten Szene des 2. Aktes. Alle Szenen Karls finden in demselben Walde statt, mit Ausnahme der Schenke. Am Ende dieser Szene drückt die entfesselte Jugend die Wände der Schenke ein, und den Eid schwören sie auf den Ruinen, unter freiem Himmel, mitten im Wald. Der Wald, im Stil primitiv und phantastisch aufgefasst, passt sich in seinem Äusseren Karls Gemütsverfassung an. Im dritten Akt erscheint im Hintergrunde das alte Familienhaus, es nähert sich langsam, allmählich, bis die ganze Szene automatisch in die 1. Szene des 4. Akts übergeht. Im 5. Akte bedeckt herbstliches Laub die Bäume, und während der Schlussworte Karls beginnen die Blätter langsam zu fallen.